

UDC 94(477+5)“1906/1914”:325]:070

**FAR EASTERN ISSUES IN THE COLUMNS
OF THE KYIV NEWSPAPER RADA (1906–1914)**

O. Ivanyuk

PhD (History)

Borys Grinchenko Kyiv University

18/2, Bulvarno-Kudriavska Str., Kyiv, 04053, Ukraine

o.ivaniuk@kubg.edu.ua

ORCID ID: 0000-0001-6750-5423

V. Fediuk

Student

Borys Grinchenko Kyiv University

18/2, Bulvarno-Kudriavska Str., Kyiv, 04053, Ukraine

vyfediuk.if18@kubg.edu.ua

ORCID ID: 0000-0001-6055-8477

During its existence in 1906–1914, the Kyiv newspaper Rada published materials on a regular basis that addressed topical issues of economic, social and cultural life of Ukrainians in the Far East in the early 20th century, which aroused great interest in the society of Dnieper Ukraine. In the course of the research, based on the analysis of publications, it was established that the attention of the editors and readers was attracted by the colonization processes that took place in the Green Wedge and Manchuria in the late 19th – early 20th century, as well as interethnic relations. The newspaper's columns published correspondence about the reasons for the state-organized and spontaneous relocation to the Far East. The contributors vividly characterized the miserable situation in which the Ukrainian colonists found themselves and the unsuitability of their management model for local climatic conditions.

Rada newspaper also paid special attention to the formation of the Ukrainian community and its educational activities. In particular, events to honor the memory of Taras Shevchenko, which were not subject to significant bans, in contrast to Dnieper Ukraine in post-revolutionary times, were widely covered. Analyzing the publications, we can conclude that the program of the Shevchenko Evenings was built according to certain canons and differed little from similar events in Riga, Prague, New York, Kyiv.

An attentive reader of Rada newspaper came to the conclusion that Ukrainian history and culture were of interest to other peoples – Czechs, Poles, and Russians – who also colonized the Far East. It was a hint at the need to nurture the native language, respect the past and consolidate in the struggle for one's own future. The editorial board also covered in detail the problems of educational activities of the Ukrainian intelligentsia in the Russified urban environment of migrants from Vladivostok, Harbin, and other cities in the region. The issue of limited access of the rural population of the Far East to the Ukrainian books was also raised. Far Eastern issues were covered by several correspondents of the paper: I. Glushko, I. Tkalych, O. Matsyuk. They knew well the life of Ukrainians in the Far East and participated in various cultural events of the community.

Keywords: Green Wedge, Manchuria, Far East, Ukrainians in the Far East, *Rada* newspaper, Shevchenko holidays

ДАЛЕКОСХІДНА ПРОБЛЕМАТИКА НА ШПАЛЬТАХ КИЇВСЬКОЇ ГАЗЕТИ “РАДА” (1906–1914 рр.)

О. Л. Іванюк, В. Ю. Федюк

Газета “Рада”, започаткована в Києві, на тлі революційних подій 1905–1907 рр., була одним з основних україномовних часописів Наддніпрянської України. Теми публікацій, гострота й актуальність матеріалів мали захопити не лише українців, а й читачів за кордоном, які цікавилися життям Наддніпрянщини й тих держав і регіонів, де оселилися наші земляки. Увагу часопису привертали, зокрема, й ті процеси, які розгорталися в Маньчжурії та на землях Зеленого Клину, а також знакові для української інтелігенції регіону події. Далекосхідну проблематику висвітлювали кілька кореспондентів видання – Ю. Глушко (псевдонім Юрій Мова), І. Ткалич (Терешко Крупа), О. Мацюк (Мандрівець) та ін.

Українська колонізація Далекого Сходу

Упродовж 1858–1860 рр., внаслідок Опіумних війн, Російська імперія включила до свого складу землі на північному березі річки Амуру і в Примор’ї. 16 травня 1858 року відбулося підписання Айгунського договору між Російською імперією і маньчжурською династією Цін. Відповідно до його умов росіяни дістали право на володіння частиною Північної Маньчжурії і встановили нові кордони, по річці Хейлуну (Амур). У жовтні 1860 року, після завершення Другої опіумної війни, за Пекінським договором Російська імперія розширила територію до річки Уссурі.

Утримання регіону передбачало не лише військовий контроль, а і його господарське освоєння. Активну участь у його колонізації взяли українці. Перші родини переселенців прибули на Далекий Схід ще в 1859 р. з Таврії. Упродовж наступних кількох років у Приамур’ї було засновано села Березівське, Богородське, Петропавлівське, Троїцьке, Середньобільське й Новотроїцьке [Чорномаз 2008].

Наші земляки колонізували так званий Зелений Клин (у тогочасній пресі часто вживалися терміни “Приморщина”, “Уссурійський край”)¹. Він складався з двох повітів: Хабаровського й Уссурійського. Опис регіону читачам часопису “Рада” подав кореспондент, який публікувався під псевдонімом Мандрівець (можливо, О. Мацюк): “Від Амурського краю він на 800 верст лежить далі на схід сонця... На всю страшенно велику Приморську область цей край єдине місце, де можливе хліборобство. Цей край ще більш горяний, ніж Амурський. Річок багатько. Найбільша з них Уссурі, oprіч того єсть озеро Ханка в 80 верст довжини та 60 завширшки. Вдобні землі, суглинки та супіски, лежать по долинах річок та понад згаданим уже озером, також на схилах гір, на увалах...” [Мандрівець 1907].

Масове переселення на Далекий Схід розпочалося у 80-х рр. XIX ст., після налагодження морського сполучення між Одесою й Владивостоком. 13 і 20 квітня 1883 р. два пасажирських пароплави, “Росія” і “Санкт-Петербург”, доправили на Далекий Схід 1504 особи. Це були селяни – вихідці із Суразького (768 осіб), Чернігівського (552), Сосницького (239) та Мглинського (10 осіб) повітів Чернігівської губернії [Чорномаз 2008]. Активізація руху пов’язана з початком будівництва в 1896 р. Китайсько-Східної залізниці (нині Харбінська), яку за домовленостями з Китаєм проклала Росія. Значна група українців прибула в Маньчжурію з Туркестану разом із генералом Д. Хорватом², де під його керівництвом брала участь у будівництві Закаспійської залізниці. Найбільше українських поселенців осіло в Харбіні (місто засноване 1898 р.). Окрім Маньчжурії, вони також оселилися в Циндао, Шанхаї та інших припортових містах.

Упродовж 1893–1904 рр. колонізацією керував “Комітет Сибірської залізниці”. Він також піклувався про облаштування переселенців на новому місці, зокрема підшукував земельні ділянки для поселення [Переселення та внутрішня політика 1908].

Колонізація набрала обертів на початку ХХ ст., хоча ще в 1900 р. місцеві землеміри стверджували, що усі землі, придатні для ведення сільського господарства, вже поділено між переселенцями й продовжувати приймати людей небажано. Незайнятими залишилися ділянки, вкриті горами, лісом, річками тощо, які є придатними суто для промислів. Для перевірки цієї інформації російським урядом на Далекий Схід було відправлено статистика й чиновника Міністерства державного майна О. Кауфмана. У 1901 р., ознайомившись зі станом справ, він писав: “Коли осушити заболочені долини та позводити ліси, то ще можна знайти земель, хоч і не дуже багачко” [Мандрівець 1907].

Проте доповідь чиновника не зупинила прагнення царату освоїти регіон. Для переселенців відводилися нові ділянки:

– на узбережжі Японського моря: “всі горяні, їм дуже дошкуляє туман (недоспіває хліб), немає колодязів, сінокосів дуже трошки, стройового лісу нема, а самий тільки дров’яний та пеньки вкривають кожний участок”;

– поблизу Микольська (в 70–135 верствах від залізниці), у долинах річок Даубнхе та Улохе, до яких ускладнений під’їзд, а “наділи лежать на увалах і попереду треба скорчувати скрізь на них густий ліс. Річні долини всі заболочені, і тільки й вигоди з їх, що дають лугове сіно” [Мандрівець 1907]. Лише упродовж 1907 р. було розпайовано наділів на 15 тис. осіб.

Зусилля до переселення докладали й чиновники в Україні. Упродовж 1905–1906 рр. одеський градоначальник А. Григор’єв постачав безкоштовні квитки безробітним і відправляв їх на Далекий Схід [Амурський та Уссурійський край 1909]. Агітація держави й обіцяні пільги приводили в рух значні маси селян, які в надії знайти землю і кращу долю вирушали до Далекого Сходу. Часопис “Рада” часто публікував дописи, які надходили з різних куточків України й розповідали про переселенський рух. Зокрема, у 1907 р. було подано відомості щодо Сквирського повіту: “Який десяток сімейств вже досі в дорозі на Зелений Клин, а в де-кільки таких, що тепер лаштуються в дорогу. Кругом в окрузі те ж знаходяться охочі шукати щастя в далекому краю... Переселенці – це жертви, бідняги карасики, що вловились на вудочку, яку закинув їм уряд. Останній в своєму заклик до переселення дуже гарними фарбами розмалював ті місця, якими має намір наділити селян. Така приваблива річ дуже роздратувала апетити напівголодних і обідраних селян, які тягнуться в Південно-Уссурійський край...” [Дописи 1907].

Як організоване державою, так і стихійне переселення продовжувалося і в наступні роки. У 1909 р. газета “Рада” знову повідомляла: «Почалась весна і разом починаються знов митарства – для сотень тисяч робочих людей нашого народу. Сотні тисяч чоловіків і жінок, молодих і підстаркуватих, кидають рідні місця, знімаються з рідних сіл та хуторів і йдуть світ за очі шукати непевної долі. Одні простують на заробітки – “на степи”, в Таврію, на Донщину, на Кубань; ці мають надію вернутись додому. Інші ж на віки вічні кидають Україну із сім’ями, з убогим скарбом, з злиднями за плечима мандрують часто на край світа – в далекий Сибір, на Амур, “Зелений” або “Сірий” Клин» [Робота землякам на чужині 1909].

Урядова політика призвела до перенаселення регіону, нестачі як робочих місць, так і земельних наділів. Значна кількість селян, навіть тих, яким вдалося осісти, жили у злиднях. Переважна ж більшість, розпродавши майно на батьківщині, діставалися до нової домівки зовсім без грошей і не мали змоги збудувати житло, купити худобу, облаштувати життя. У 1909 р. часопис повідомляв, застерігаючи читачів: «Сумні картини по залізничних станціях, де сотнями лежать по над колією заробітчани, де платформи завалено вбогим скарбом переселенським, де в повітрі стогоном лунає крик та плач голодних дітей, де в скотячих вагонах та по “теплушках” – отій варварській вигадці спеціально російських залізниць – душаться впродовж більшої половини року сотні тисяч живих людей...» [Робота землякам на чужині 1909].

Але це не зупиняло шукачів кращої долі. Їх підбадьорювали й поодинокі випадки, коли українцям вдавалося, після тривалих митарств, таки знайти придатні земельні ділянки. Тоді вони поверталися в Україну за родинами і розповідали про успіх мандрівки. За три місяці 1911 р. лише з Поділля до азійської частини Російської імперії переселилося 383 родини (1734 особи). З них 860 осіб переїхали в Приморщину. Найбільше виїхало людей з Ямпільського повіту (55 родин), а найменше – з Ольгопільського (2 родини) [Переселенці 1911].

І знову газета “Рада” доклала зусиль, щоб донести до читачів реалії життя на чужині: “У Владивостоці нерідко на вулиці можна натрапити на таких старців переселенців. Всі вони ходять ледве не голі, в обірваних свитках або кожухах і мерзнуть без притулку. Доньки їхні заповнюють публічні дома і навіть де-хто з цього й годується до весни. Скільки тих сліз, скільки горя і прокляття почувеш од них! ...Безробітного люду страшенна сила ходить по вулицях, шукаючи роботи” [Семен Тур-ало 1911].

Одним з осередків життя переселенців був Владивосток. Наприкінці XIX – на початку XX ст. майже суцільно складався з українських поселень. Про це свідчать назви сіл: Київка, Чугуївка, Чернігівка, Покровка, Іванківці, річка Київка та інші. Варто звернути увагу, що за цими назвами можна ідентифікувати регіональну належність переселенців.

У 1911 р. кореспондент газети “Рада” Юрій Глушко³ так описував міста Далекого Сходу: “Микольськ має вигляд дійсно українського повітового городка; під час базару нам здається, що ви де-небудь у Козельці або в Острі... Хабаровськ, не зважаючи на те, що це резиденція генерал губернатора і головне місто Приморського краю, – являє собою найнудніше місто Далекого Сходу; людність тут цікавиться тільки цирком... вулиці порожні; навіть військова Амурська флотилія не вносить оживлення в це гниле болото... Тільки Владивосток можна з певністю назвати містом на Далекому Сході: гарні будинки, два добрих театри (якщо не лічить третього – Народного Дому), магазини, яких дай Бог мати й Європейській Росії, клуби, всякі товариства, – спорту, дитячих забавок, і т. ін. ...залічіть сюди ще комерційний порт, котрий приймає кораблі з усіх кінців світу, трамвай, котрий буде скінчено будовою на кінці цього року...” [Юрій Мова 1911].

Міжетнічні відносини

Російські території Далекого Сходу, власне як і суміжні, активно колонізувалися сусідніми народами – японцями й китайцями. На початку XX ст. приамурські міста на китайському боці вже не могли вмістити усіх охочих. Повсякденним явищем на їхніх околицях і в передмістях були табори переселенців. Ця територія розглядалася Китаєм як своєрідний плацдарм для господарського освоєння володінь, які належали Російській імперії.

Водночас відбувалося активне заселення японцями суміжних із Зеленим Клином Мукленської й Тиранської провінцій. Оцінюючи етнічну ситуацію на Далекому Сході, часопис “Рада” резюмував: “На зустріч слов’янській колонізації з Європейської Росії піднімається ще друга, ще могутніша хвиля і тут непомітно назрівав грізний майбутній расовий конфлікт” [Колонізація жовтою расою Далекого Сходу 1913].

І справді корейці, китайці і японці в Уссурійському краї становили третину населення. Часопис вважав, що в перспективі українці економічно не зможуть конкурувати з переселенцями з Китаю і Кореї, якщо не змінять традиційний спосіб господарювання, який не давав можливості збирати високі врожаї в місцевих кліматичних умовах. На шпальтах “Ради” зазначалося: «...Вони, як і на Амурі, землю під хліб обробляють грядками... Сіють хліб ручними сіялками, між грядками пускають дорожки-борозди... Дуже старанно задобрюють свої землі... Більш всього

висівають “буди”, яка дуже нагадує собою наше просо, потім чимало сіється “ярь-буди”, а також квасоля і потроху вівса, пшениці, гаоляну, маку... Здавалось, цьому й треба б було вчитись переселенцям, та на жаль вони, між іншим, і через свої забобони цього не роблять: “китайське хліборобство, бач, під покровом нечистої сили”, тому переймати його гріх» [Мандрівець 1907].

Проте не лише забобони ускладнювали міжкультурний діалог. Оскільки Російська імперія здобула території внаслідок Опіумних війн, то місцеве населення сприймало її як державу-агресора, а переселенців – як загарбників. Із часом і російські піддані почали ставитися до китайців як до ворогів. Основними причинами були безробіття і відсутність засобів до існування, які штовхали на злочини, що загострювало криміногенну ситуацію та активізувало діяльність етнічних китайських бандитських угруповань (хунгузів). Хоча вони грабували й убивали також і місцевих, російська преса акцентувала суто випадки нападів на підданих царя.

У зв’язку зі значною чисельністю українських переселенців у Маньчжурії це питання викликало цікавість і в читачів часопису “Рада”. На його шпальтах неодноразово публікувалися дописи про загострення міжетнічних відносин і випадки насилля. Наприклад, у 1908 р. газета повідомляла: «...біля Харбіна хунхузи захопили служачого у підрядчика Скидельського, за якого вимагають тепер викупу 50 тисяч карб., 100 пар нових чобіт, кілька рушниць і 15 тисяч патронів. В одному селі в Уссурійському краю хунхузи вкрали 19-літню дівчину, в другому зробили напад на сина підрядчика козака. Біля станції “Гродеково” недавно вкрадено 9-літнього сина жандармського вахмістра, якого потім найшли з відрубаною головою. Вбито його з помсти, бо значного викупу, який жандарм хотів дати за сина, хунхузи брати не хотіли» [Розбишаства хунхузів 1908].

Зрештою, місцева російська поліція часто навіть не намагалася розслідувати злочини, у правопорушеннях відразу звинувачували китайців. Зокрема, у 1910 р. за поранення господаря ресторану Унтербергера і вбивство його дружини у Владивостоці водночас було заарештовано 16 осіб [Вбивство 1910].

Не сприяли порозумінню й геополітичні ігри трьох сусідніх держав, зокрема російсько-японська війна 1904–1905 рр., анексія Японією Кореї, заходи Китаю з посилення армії тощо. У далекосхідному суспільстві постійно циркулювали чутки про можливість нових збройних конфліктів. У 1911 р. Російська імперія підтримала проголошену Монголією незалежність від Китаю. Це стало приводом до чергового загострення міжетнічних відносин на Далекому Сході. Дописувач часопису повідомляв: “Цього досить було, щоб сколихнути в китайцях ображене почуття, переповнене злоби й презирства за всі ті кривди, яких довелося їм зазнати тут од чужоземців під час боксерського повстання, Русько-Японської війни і за всякі дрібніші образи” [Сморщовецький 1911]. Особливо відчутною напруга була в Харбіні. Серед містян поширювалася інформація про антиросійську пропаганду в Маньчжурії та расистські настрої в прикордонному китайському місті Фундзядяні (розташоване неподалік Харбіна). Інтелігенція і військові закликали саботувати економічні відносини з підданими Російської імперії. Почастішали збройні провокації на кордоні. Китайці в Харбіні були переконані в неминучості “кривавої розправи з білими”. Серед переселенців дедалі більше зміцнювалося переконання, що Росія або має анексувати Маньчжурію цілком, або взагалі піти з цього регіону [Сморщовецький 1911]. Напруження в суспільстві призводило до конфронтації між місцевим населенням і переселенцями, проте воно сприяло консолідації українців, росіян, поляків і чехів.

Українська громада на Далекому Сході

Ще одним актуальним питанням, якому редакція часопису “Рада” приділяла особливу увагу, було громадське життя українців на Далекому Сході. На початку

XX ст., у боротьбі за виживання, переселенці майже не займалися питаннями розвитку освіти й культури. Видання повідомляло: "...нігде, здається, нема такої темноти і національної несвідомості, як у нас на Далекому Сході, в Уссурійщині" [Семен Тур-ало 1911]. Цю думку підтверджує і повідомлення студента Східного інституту Павла Гладкого «Усіх студентів-українців чоловіка 18, але з їх дуже мало хто цікавиться Україною і тим, що на ній твориться за наших часів... Українська мова для тутешніх студентів – "малороссов" – мало відома; за невеликим винятком вони навіть не розуміють її, не кажучи вже про те, щоб балакати нею самому...» [Гладкий 1908].

Однією з небагатьох можливостей розвиватися для міського населення був театр, але і його відвідували неохоче. Такий стан справ був спричинений низькою якістю гри акторів і застарілим репертуаром. Зазвичай квитки були дорогими, а вистави – провальними. Після того як трупа збирала хоч якийсь гонорар, вона зникала і чекала, доки про подію забудуть.

Альтернативою гастролерам стали місцеві аматорські гуртки. Проте на початку існування цих колективів їхній репертуар був також неактуальним. Велику жагу до творчості обмежувала відсутність україномовних друкованих творів. Юрій Глушко, який був організатором, режисером і актором аматорського театрального гуртка, повідомляв, що видавництво "Театральна бібліотека", книги якого були доступні, друкувало такі твори, які навряд чи могли зацікавити навіть невибагливого глядача, а те, що цікавило українців, зокрема п'єси "Гетьман Дорошенко", "Мазепа" тощо, важко або неможливо було придбати. Він зазначав, що в ті часи, коли української книги не було, хоча б можна було посилатися на обставини, а тепер глядач може сказати: «Стривайте, – але я бачив у Києві "Енеїду", "Брехню" і "Липневу ніч" і т. інш. і т. інш., чом же ви цих п'єс не ставите». Через це, стверджував Ю. Глушко, «нашим любителям... доводиться зароблять собі небажану славу "русько-малоруських артистів"» [Юрій Мова 1911].

Зусилля місцевих аматорів і кілька років клопіткої роботи, зрештою, відродили цікавість до театру і сформували попит на українську виставу. Своєю чергою це стимулювало гастрольну діяльність професійних театрів. Зокрема, упродовж 1913 р. в Хабаровську й Никольську-Уссурійському відбулися вистави Товариства українських артистів під керівництвом К. Кармелюка-Каменського. На відміну від інших, це була численна трупа із власним оркестром, декораціями і новим цікавим репертуаром. Виступ акторів надзвичайно сподобався місцевій публіці. Товариство стало першим українським театром, який гастролював Японією [Театр і музика 1913].

Обмеженим був і доступ широких верств населення до українських книг і періодики. Селяни навіть не здогадувалися про їхнє існування і навіть не мріяли про улаштування читанок або вистав. Причини такого стану детально розтлумачували читачам далекосхідні кореспонденти видання "Рада". Вони вважали, що рушійною силою просвітництва в селах Зеленого Клину і Маньчжурії мали стати насамперед учителі, лікарі й священники. Проте, на відміну від України, вони змушені надавати послуги жителям цілих районів, а не окремих населених пунктів. Тому сільська інтелігенція, виконуючи обов'язки, перебувала в постійному русі й переважно не мала ані сил, ані бажання займатися просвітництвом. Частина ж поселень через віддаленість і рельєф взагалі були позбавлені комунікації із зовнішнім світом.

Водночас фіксувався неабиякий попит у селян на українську книгу й культурне життя. Адже навіть на чужині ними було збережено і мову, і традиції. Яскраво прагнення селян до освіти й читання подав один із дописувачів часопису: «Мені один лікар (естонець), котрий живе в українському селі біля Владивостока, казав таке: коли він, років п'ять тому, приїхав у те село, то його дуже вразило те, що селяни не

розуміють його руської мови... Він відразу переконався, що дійсно з нашим селянином можна порозумітися тільки на його рідній мові. У його знайшовся “Кобзар”... і дві повісті із Левицького... “І от уявіть ви, – казав він, – як тільки почули вони перші рядки «Катерини», то мов з тями зійшли. «Та де це ви, пане, взяли таку гарну книжку? – запитували вони, – та це ж по нашому написано. Невже є книжки на нашій мові?...»”. Він їм оддав на руки ці книжки читати. “І от, – казав він, – місяців через три, приносять мені вже зовсім засмальцьовані мої книжки і кажуть, що все село перечитало їх...”» [Семен Тур-ало 1911].

Проблема полягала ще й у тому, що не лише на селі, а й у переважній більшості міських книгарень, зокрема Янковського і Трусова у Владивостоці, Курманаєвського в Нікольську-Уссурійському, Братів П’янкових у Хабаровську, Смертіна, Бутрякова, Чуріна у Благовіщенську, україномовної літератури майже не було. На запит зазвичай пропонувалися анекдоти, “Кобзарі-пісенники”, “Сім кіп брехні”, загалом не більше п’яти найменувань, які мало вартували уваги [Он. Ступак 1910].

Своєрідним винятком із правил був книжковий кіоск Зікеєва у Владивостоці. Власник, розуміючи попит на україномовну книгу, постійно дбав про розширення асортименту. Але один кіоск, зважаючи на численність населення, шляхи поширення інформації, великі відстані, навряд чи міг виконувати просвітницькі функції [Юрій Мова 1911].

Українці Далекого Сходу на початку ХХ ст. не полишали спроб до самоорганізації й налагодження просвітницької роботи. Зокрема, у 1908 р. часопис “Рада” розмістив повідомлення про утворення “Української громади” студентів Східного інституту⁴. Метою її діяльності проголошувалася допомога “духовному єднанню слухачів із рідною Україною на ґрунті спільності нації, мови та своєї культури”. Відповідно до статуту, громада мала проводити щотижневі збори, заснувати бібліотеку, організувати драматичний гурток [Із східного інституту у Владивостоці 1908]. Але тут часопис дещо перебільшив як рівень національної свідомості, так і прагнення до об’єднання українських студентів Східного інституту.

Більш детально ситуацію пояснив у наступній публікації один із засновників громади Павло Гладкий, що свідчить про цікавість свідомих українців Далекого Сходу до часопису і можливість знайомитися з його публікаціями. Він писав: «Позаторік приїхавши сюди з Росії, я хотів згуртувати тутешніх українців, але студентів було дуже мало і всі вони дивились один на одного вовком, так що нічого з мого заходу не вийшло... Торік, повернувшись з Японії, в купі з деякими товаришами, порадилися і затвердили з деякими поправками статут, котрий ми написали вдвох з Андрущенко. Умови життя студентів зробились трошки легші і чоловіка 10 підписало статут. Підписало, але на збірці було 5–6 чоловіка, які затвердили статут... Ні однієї збірки після того не було. Діяльність Громади звелась до вистави трьох, чотирьох п’єс, в котрих більша частина учасників була з аматорів не студентів. Юридично Громада існує й досі, але фактично її ніколи не було... Ось яка в нас “Українська Громада”!...» [Гладкий 1908].

На відміну від студентської громади, інша, дещо краща, ситуація складалася з Українським клубом у Харбіні, який було засновано в 1907 р. До його складу увійшло 35 осіб. Організатори ставили собі за мету “будити свідомість українців, закинутих на Далекий Схід”. Від заснування було розгорнуто активну діяльність щодо реалізації поставлених завдань. Упродовж року Український клуб організував сім концертів. Зацікавлені глядачі мали змогу подивитися вистави: “Наталка Полтавка” І. Котляревського, “Бондарівна” І. Карпенка-Карого, “Піймав облизня” Т. Колисниченка, “Назар Стодоля” Т. Шевченка, “Шельменко-денщик” Г. Квітки-Основ’яненка, “Кум-мірошник” В. Дмитренка, “Катерина-мужичка” В. Винниченка [Українці в Харбіні 1909].

Але просвітницька діяльність Українського клубу загальмувалася через відсутність коштів і джерел фінансування. Це змусило частину членів залишити клуб. Кризу зафіксував П. Іваницький. Він писав: «Повертаючись з Владивостоку до Полтави, довелося побувати в Харбіні. Український клуб – це єдина культурна інституція на Далекому Сході. Пів години розшукував клуб, зрештою знайшов будівлю під вивіскою “тут розташовується український клуб”. Дві кімнати – одна з декорованою сценою, інша з книгарнею, грою в шахи, піаніно. Застав людей, які працювали над виставою» [Іваницький 1909]. Він наголошував, що Український клуб не має ані лідера, ані стратегії просвітницької роботи.

Такий стан справ не міг тривати довго. Організація мала або реорганізуватися, або припинити своє існування. Зрештою 15 квітня 1909 р. на засіданні ради головою було обрано Є. Воловика, заступником – М. Кутнирука. Це привело до поживлення культурного життя. Клуб запровадив традиційні вокальні вечірки, які відбувалися щочетверга і приваблювали значну кількість глядачів. Драматичний гурток зіграв драму М. Кропивницького “Дай серцю волю, заведе в неволю” [В Харбіні 1909]. Зміни в керівництві та розгортання просвітницької роботи привернули увагу як місцевої газети “Харбинские вести”, так і часопису “Рада”.

Цього ж року на Далекому Сході почав набирати оберти рух з утворення “Просвіт”. 31 жовтня в Нікольську-Уссурійському відбулося перше організаційне засідання Товариства під головуванням Сергія Ніжинського. Цікаво, що на зборах були присутні не лише українці, а й чехи, поляки та росіяни, які надзвичайно зацікавилися перспективами його діяльності. Першими ухвалами зборів стали: розробка статуту (доручено Йосипу Разсуді), встановлення зв’язків із діячами київської та одеської “Просвіт”, легалізація Товариства через отримання дозволів від місцевої влади, організація щотижневих зустрічей [Разсуда-Переверзів 1909].

Водночас інтелігенція взялася до практичних просвітницьких заходів. З ініціативи С. Ніжинського було відкрито бібліотеку. Для її потреб він передав 200 примірників українських книжок [Українці на чужині 1909]. Місцева газета “Живе слово” за редакцією І. Переверзева почала активно публікувати вірші, оповідання, фельстони, зокрема: Олександра Олеса – “Ми плакали на цвинтарі”, М. Вдовиченка – “Ренегатам”, І. Харківського – “Щира розмова” та ін. [Література, наука, умілість і техніка 1909].

Знаковими подіями для українців Далекого Сходу на початку ХХ ст. стали заходи із вшанування пам’яті Т. Шевченка, які свідомо українська інтелігенція започаткувала в 1909 р. Зокрема, 14 липня 1909 р. в поселенні Бухзди, що біля станції “Хайлор” Китайської-Східної залізниці, було влаштовано Шевченківський вечір, а зібрані кошти передано на пам’ятник поетові в Києві. Глядачі побачили п’єсу “Назар Стодоля” Т. Шевченка і живі картини – “Шевченко у неволі”, “Шевченкова могила”. На завершення вечора хор заспівав гімн “Ще не вмерла Україна” [На пам’ятник Т. Г. Шевченкові 1909].

Засобами місцевої преси, зокрема газет “Понедельник” і “Далекая Окраина”, у Владивостоці було розгорнуто просвітницьку кампанію щодо популяризації знань про життєвий і творчий шлях поета. Видання друкували тематичні статті українською мовою. На шпальтах “Далекой Окраины” читачів знайомили з віршами, присвяченими пам’яті Т. Шевченка. Значення письменника і його творів було окреслено в публікації газети “Понедельник” від 26 березня 1909 р. У ній зазначалося: «Півстоліття одділяє нас од того дня, коли завмерло останнє слово на устах великого народолюбця і тихо склепив свої очі краший співець України – Т. Г. Шевченко. Не мало води прокотилося з того часу в могутньому Дніпрі до далекого Чорного моря, але й досі живе його чудова спадщина і досі його безмірно прекрасні пісні палять серця, хвилюють душу, будять кращі почуття в грудях. І досі для кожного, хто має в собі іскру божу, чи буде він українець, чи великорос байдуже – “Кобзар” являється

Євангелієм правди і любові... Вмер Тарас, але його безсмертне ім'я живе». [З газет і журналів 1909]. З частиною цієї актуальної і для жителів України статті своїх читачів ознайомив часопис “Рада”

Одним з найбучніших, за оцінками учасників, було вшанування пам'яті поета в 1910 р. 19 лютого з ініціативи Ю. Глушка було проведено вечір, присвячений Т. Шевченкові. Аматорський концерт складався з різних музичних номерів і декламації віршів. Було виконано “Вечорниці” з “Назара Стодолі”, “Чи ми ще зійдемося знову”, “Широку долину” та ін. [Семен Тур-ало 1910].

Часом до заходів долучалися і росіяни, які захоплювалися українською культурою. Зокрема, у 1910 р. в Нікольську-Уссурійському відбулася чергова панахида по поетові. За повідомленням Юрія Глушка, священник-росіянин не лише відслужив її, а й виголосив емоційну промову про життя Т. Шевченка, а також закликав присутніх до просвітницької роботи [Юрій Мова 1911].

Під час організації наступного вшанування пам'яті поета українській інтелігенції довелося долати серйозні перепони, зокрема спротив влади та втручання поліції. Проте і в 1911 р. у Владивостоці вдалося організувати заходи, присвячені пам'яті Т. Шевченка. 15 лютого в Пушкінському театрі відбувся концертний вечір з нагоди 50-х роковин смерті поета. Його програма не відрізнялася від подібних заходів в Україні, країнах Європи, США, Канаді. Вона складалася з музичних номерів, декламації творів Т. Шевченка тощо. Особливе враження на глядачів справили декламація “Прологу” з поеми “Гайдамаки” і “Жалібний марш” (музика М. Лисенка), виконаний армійським духовим оркестром.

На думку дописувачів часопису “Рада”, у гонитві за кількістю учасників організатори припустилися й кількох критичних помилок. Зокрема, під час вечора реферат, присвячений життєвому і творчому шляхові Т. Шевченка, було прочитано українською, проте переважна більшість глядачів, які зібралися, її не розуміли, тому просвітницьку мету не було реалізовано. Ще однією помилкою стало завершення вечора танцями. Кореспондент “Ради” схвильовано звертався до читачів: “А от танці, танці після концерту! ... Чи є що брудніше танців, зараз після панахиди, так би сказати?! Чи святкують коли культурні нації смертні ювілеї своїх великих синів танцями? Хотілось би запитати упорядників” [Семен Тур-ало 1911].

У наступному році, як і в Україні, розпочалася підготовка до святкування 100-літнього ювілею від дня народження Т. Шевченка. Губернатору було подано прохання про надання дозволу на відповідні заходи в 1914 р., кошти від яких мали перерахувати на спорудження пам'ятника поетові в Києві. Відповідь отримали лише за тиждень до Шевченкових днів. Їй передувала тривала робота з документального обґрунтування такої потреби. Зокрема, українська громада встановила зв'язок з Об'єднаним комітетом у Києві й одержала відповідні офіційні документи, які дозволяли збирати пожертви. Ці документи було передано до поліції. Але це не переконало губернатора в тому, що заходи не є крамольними. Також поліція свідомо кілька разів втрачала дозвільні документи. Українській громаді упродовж двох років неодноразово доводилося повторювати подання.

Проте, на відміну від Києва, святкування ювілею губернатор таки дозволив. Вшанування пам'яті відбулося 25 лютого 1914 р. у приміщенні Пушкінського театру, яке ледве вмістило усіх охочих. За розповідями учасників, особливо багато було жінок у національному вбранні. Про неочікувану кількість людей свідчить і те, що значки з портретом Т. Шевченка, які було виготовлено до свята, розкупили швидко і їх виявилось занадто мало.

Вечір розпочався короткою, але палкою промовою Ю. Глушка. Програму продовжив виступ змішаного хору. У залі пролунав “Заповіт”, виконання якого глядачі зустріли стоячи. Виступ палко вітали й присутні в залі росіяни. Далі Ю. Глушко

прочитав вірш, написаний до столітнього ювілею поета. Перша частина вечора завершилася виступами різних делегацій і покладанням квітів до погруддя Т. Шевченка.

У другій частині було прочитано реферат про життєвий шлях і творчість поета, декламувалися вірші, хор на вимогу глядачів кілька разів виконав “Жалібний марш” М. Лисенка, “Ревуть, стогнуть гори-хвилі”, “Закувала та сива зозуля”. Під час виступів діти збирали пожертви на пам’ятник Т. Шевченкові в Києві (усього зібрано 790 руб 4 коп.). Організатори також влаштували конкурс на найкраще українське вбрання [Терешко Крупа 1914]. Святкування ювілею було висвітлено в усіх місцевих газетах, що свідчило про значний суспільний резонанс.

Висновки

Отже, упродовж існування часопису “Рада” спостерігався стійкий інтерес редакції до українського життя на Далекому Сході й тих культурницьких зрушень, які відбувалися в регіоні на початку ХХ ст. Постійними кореспондентами, що висвітлювали ці питання, були Ю. Глушко, І. Ткалич, О. Мацюк. Основні теми, з якими часопис знайомив читачів, – це колонізаційні процеси на теренах Зеленого Клину і Маньчжурії, міжетнічні відносини між місцевим населенням і переселенцями, питання життя і діяльності української громади, зокрема й вшанування пам’яті Т. Г. Шевченка, а також можливість міжкультурного діалогу. На шпальтах газети публікувалися розлогі оповіді про причини переселення, складність облаштування на новому місці українських селян, складний процес становлення просвітницьких інституцій. Отже, часопис “Рада” не лише знайомив суспільство з подіями, а й проводив критичний аналіз тогочасної дійсності.

¹ Є дві гіпотези походження назви “Зелений Клин”. Перша пов’язана з буйною зеленою рослинністю Примор’я, друга – з географічним положенням. Зелений Клин – це територія між Китаєм та Японським морем, яка ніби “вклинюється”. Окрім того, слово “клин” також має значення “земельні угіддя”, що надавалися селянам.

² Дмитро Хорват народився в 1859 р. в місті Кременчуці Полтавської губернії. У 1878 р. закінчив військово-інженерне училище, потім Миколаївську військово-інженерну академію в Петербурзі. Брав участь у війні з Туреччиною (1877–1878 рр.). У 1895–1899 рр. був начальником Східної ділянки Уссурійської залізниці в Зеленому Клину. У 1907 р. офіційно дозволив створити в Харбіні Український клуб. Під час визвольних змагань в Україні виступав за встановлення дипломатичних відносин з УНР.

³ Юрій Глушко (псевдонім Юрій Мова) народився в Чернігівській губернії. Закінчив Жмеринське залізничне училище. Упродовж 1901–1910 рр. працював у “Добровільному флоті”, який забезпечував перевезення з Одеси до Владивостока, на Китайсько-Східній залізниці, креслярем і техніком у Владивостоці. Організатор українського хору у Владивостоці, Шевченківських свят (традиція з 1909 р.). Актор і режисер вистав студентської “Громади”. Брав участь у роботі “Просвіти” в м. Уссурійську. Активний учасник національного руху під час Визвольних змагань на Далекому Сході, голова Українського далекосхідного секретаріату. Під його проводом у 1919 р. у Владивостоці створено 1-й Ново-Запорізький курінь вільного козацтва.

⁴ Східний Інститут у Владивостоці – вищий навчальний заклад, заснований у 1899 р. з метою вивчення східних мов і підготовки чиновників для Далекого Сходу. Функціонував до 1920 р. Першим ректором був О. Позднеев.

ЛІТЕРАТУРА

- Амурський та Уссурійський край // **Рада**, 1909, № 192.
Вбивство // **Рада**, 1910, № 92.
В гостях у переселенців // **Рада**, 1906, № 72.
В Харбіні // **Рада**, 1909, № 99.
Гладкий П. Українці у Владивостоці // **Рада**, 1908, № 253.

- Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.). Київ, 1969.
Дописи // **Рада**, 1907, № 95.
З газет та журналів // **Рада**, 1909, № 82.
Іваницький П. Українці на чужині // **Рада**, 1909, № 185.
Із східного інституту у Владивостоці // **Рада**, 1908, № 221.
Колонізація жовтою расою Далекого Сходу // **Рада**, 1913, № 272.
Література, наука, умілість і техніка // **Рада**, 1909, № 250.
Мандрівець. Переселення в Сибір // **Рада**, 1907, № 217.
На пам’ятник Т. Г. Шевченкові // **Рада**, 1909, № 178.
Он. Ступак. Лист до українських видавництв // **Рада**, 1910, № 83.
Переселення та внутрішня політика // **Рада**, 1908, № 189.
Переселенці // **Рада**, 1911, № 123.
Разсуда-Переверзів І. З Далекого Сходу // **Рада**, 1909, № 263.
Робота землякам на чужині // **Рада**, 1909, № 98.
Розбишцтва хунхузів // **Рада**, 1908, № 157.
Семен Тур-ало. Лист з Владивостоку // **Рада**, 1910, № 57.
Семен Тур-ало. Лист з Владивостоку // **Рада**, 1911, № 90.
Сморщовецький Г. Пригоди хоодаків в Уссурійський край і переселенська справа // **Рада**, 1910, № 68.
Сморщовецький Г. Тривожні дні в Манчжурії // **Рада**, 1911, № 84.
Справа з Шевченковим святом // **Рада**, 1914, № 80.
Театр і музика // **Рада**, 1913, № 154.
Терешко Крупа. Шевченкове свято у Владивостоці // **Рада**, 1914, № 67.
Українці в Харбині // **Рада**, 1909, № 27.
Українці на чужині // **Рада**, 1909, № 127.
Чорномаз В. Зелена Україна. Українці у світі. До 125-річчя початку масового переселення українців на Далекий Схід // **Кримська світлиця**, 2008, № 30.
Юрій Мова. Лист з Далекого Сходу // **Рада**, 1911, № 240.

REFERENCES

- “Amurs’kyu ta Ussuriys’kyu kray” (1909), in *Rada*, No. 192. (In Ukrainian).
“Vbyvstvo” (1910), in *Rada*, No. 92. (In Ukrainian).
“V hostyakh u pereselentsiv” (1906), in *Rada*, No. 72. (In Ukrainian).
“V Kharbini” (1909), in *Rada*, No. 99. (In Ukrainian).
Hladkyu P. (1908), “Ukrayintsi u Vladyvostotsi”, in *Rada*, No. 253. (In Ukrainian).
Dey O. I. (1969), *Slovyk ukrayins’kykh psevdonimiv ta kryptonimiv (XVI–XX st.)*, Naukova dumka, Kyiv. (In Ukrainian).
“Dopysy” (1907), in *Rada*, No. 95. (In Ukrainian).
“Z hazet ta zhurnaliv” (1909), in *Rada*, No. 82. (In Ukrainian).
Ivanyts’kyu P. (1909), “Ukrayintsi na chuzhyni”, in *Rada*, No. 185. (In Ukrainian).
“Iz skhidnoho instytutu u Vladyvostotsi” (1908), in *Rada*, No. 221. (In Ukrainian).
“Kolonizatsiya zhovtoyu rasoyu Dalekoho Skhodu” (1913), in *Rada*, No. 272. (In Ukrainian).
“Literatura, nauka, umilist’ i tekhnika” (1909), in *Rada*, No. 250. (In Ukrainian).
Mandrivets’ (1907), “Pereselennya v Sybir”, in *Rada*, No. 217. (In Ukrainian).
“Na pam’yatnyk T. H. Shevchenkovi” (1909), in *Rada*, No. 178. (In Ukrainian).
On. Stupak (1910), “Lyst do ukrayins’kykh vydavnytstv”, in *Rada*, No. 83. (In Ukrainian).
“Pereselennya ta vnutrishnya polityka” (1908), in *Rada*, No. 189. (In Ukrainian).
“Pereselentsi” (1911), in *Rada*, No. 123. (In Ukrainian).
“Robota zemlyakam na chuzhyni” (1909), in *Rada*, No. 98. (In Ukrainian).
“Rozbyshatstva khunkhuziv” (1908), in *Rada*, No. 157. (In Ukrainian).
Semen Tur-alo (1910), “Lyst z Vladyvostoku”, in *Rada*, No. 57. (In Ukrainian).
Semen Tur-alo (1911), “Lyst z Vladyvostoku”, in *Rada*, No. 90. (In Ukrainian).
Smorshkovets’kyu H. (1910), “Pryhody khodakiv v Ussuriys’kyu kray i pereselens’ka vprava”, in *Rada*, No. 68. (In Ukrainian).
Smorshchkovets’kyu H. (1911), “Trivozhni dni v Manchzhurii”, in *Rada*, No. 84. (In Ukrainian).
“Sprava z Shevchenkovym svyatom” (1914), in *Rada*, No. 80. (In Ukrainian).
“Teatr i muzyka” (1913), in *Rada*, No. 154. (In Ukrainian).

Tereshko Krupa (1914), "Shevchenkove svyato u Vladyvostotsi", in *Rada*, No. 67. (In Ukrainian).

"Ukrayintsi v Kharbyni" (1909), in *Rada*, No. 27. (In Ukrainian).

"Ukrayintsi na chuzhyni" (1909), in *Rada*, No. 127. (In Ukrainian).

Chornomaz V. (2008), "Zelena Ukrayina. Ukrayintsi u sviti. Do 125-richchya pochatku masovoho pereselelnnyia ukrayintsiiv na Dalekyy Skhid", in *Kryms'ka svitlytsya*, No. 30. (In Ukrainian).

Yuriy Mova (1911), "Lyst z Dalekoho Skhodu", in *Rada*, No. 240. (In Ukrainian).

О. Л. Іванюк, В. Ю. Федюк

Далекосхідна проблематика на шпальтах київської газети "Рада" (1906–1914 рр.)

Упродовж свого існування (1906–1914 рр.) київський часопис "Рада" на постійній основі оприлюднював матеріали, які розглядали актуальні питання економічного, громадського і культурного життя українців Далекого Сходу на початку ХХ ст., що викликали надзвичайну цікавість у суспільстві Наддніпрянської України. На основі аналізу публікацій встановлено, що увагу редакції та читачів привертала колонізаційні процеси, які тривали на території Зеленого Клину і Маньчжурії наприкінці ХІХ – у першому десятилітті ХХ ст., а також міжетнічні відносини. На шпальтах часопису друкувалися кореспонденції, які розповідали про причини організованого державою і стихійного переселення на Далекий Схід. Дописувачі яскраво характеризували те злиденне становище, у якому опинилися українські колоністи, й непристосованість їхньої моделі господарювання до місцевих кліматичних умов.

Особливу увагу часопис "Рада" також приділяв питанням становлення української громади та її просвітницької діяльності. Зокрема, широко висвітлювалися заходи із вшанування пам'яті Т. Шевченка, які не зазнавали відчутних заборон, на відміну від Наддніпрянської України післяреволюційних часів. Аналізуючи публікації, можна дійти висновку, що програма Шевченківських вечорів вибудовувалася за певними канонами й мало чим відрізнялася від подібних заходів у Ризі, Празі, Нью-Йорку, Києві.

Редакція часопису "Рада" переконувала читачів, що українська історія та культура є цікавою для інших народів – чехів, поляків, росіян, які також колонізували Далекий Схід, та закликала плекати рідну мову, шанувати минуле і консолідуватися в боротьбі за власне майбутнє. Видання докладно висвітлювало проблеми просвітницької діяльності української інтелігенції у зросійщеному міському середовищі переселенців Владивостока, Харбіна та інших міст регіону. На сторінках "Ради" порушувалися й питання обмеженого доступу сільського населення Далекого Сходу до української книги. Далекосхідну проблематику висвітлювали кілька кореспондентів видання: Ю. Глушко, І. Ткалич, О. Мацюк. Вони добре знали життя українців на Далекому Сході й брали участь у різних культурницьких заходах громади.

Ключові слова: Зелений Клин, Маньчжурія, Далекий Схід, українці Далекого Сходу, газета "Рада", Шевченківські свята

Стаття надійшла до редакції 24.03.2021